

Innlegg i Rana Blad den 30.10.2007 skrevet av Thor Helge Eidsaune

”Smeltedigelen” – en historiefaglig framstilling?

I Rana Blad 18.10. avviste Tor Jacobsen Hilde Gunn Slottemos betegnelse dokumentarroman på hans bok ”Smeltedigelen.” Samme sted indikerer Jacobsen at han oppfatter seg som historiker. Den 26.10. (RB) presiserte Slottemo at Jacobsens bok faller innefor begrepet dokumentarisme. Men betyr dette at ”Smeltedigelen” kan betraktes som en historiefaglig framstilling, slik Slottemos bok er? Og er man nødvendigvis historiker bare fordi en skriver om fortida? Eller kreves det noe mer?

Som andre humanistiske disipliner er historiefaget en fortolkningsvitenskap med en rekke krav til metodikk. Bl.a. gjelder dette kildekritikk, fortolkninger og forklaringer av årsakssammenhenger m.v., men det stilles også betingelser til framstillingsformen, bl.a. til hvilken sjanger en velger.

Dokumentarismen er en litterær form for historisk journalistisk eller historisk reportasje hvor fakta og fiksjon blandes. Og historikere har for mange år tilbake vist til hvilke problemer dette medfører. Noen husker kanskje debatten som fulgte etter boka til Bjørn Bjørnsen: ”Det utrolige døgnet”, utgitt i 1977. En av dem som senere har berørt temaet er historieprofessor Knut Kjeldstadli. I den anerkjente læreboka: ”Fortida er ikke hva den en gang var – en innføring i historiefaget”, diskuterer han forholdet.

”Dokumentaristene”, forklarer professoren, ”skriver om faktisk fortid. Men mange av dem hevder det tillatelige i å kolorere og dramatisere, legge inn stemningsskapende utsagn om værslag eller om hva noen følte i et visst øyeblikk. Og dette skjer uten at det finnes noe klart belegg for slike følelser, og uten at teksten signaliserer noe skille mellom det faktiske og det fiktive. Fotnoter og litteraturlister kan mangle, slik at det er vanskelig å etterprøve utsagnene.”

(1992: 282)

Parallellene til ”Smeltedigelen” er her så klare og håndfaste at en nesten skulle tro at Kjeldstadli hadde den på bordet, da boka ble skrevet. Jacobsens bygger nettopp på de narrative grepene Kjeldstadli viser til. Fakta og fiksjon er flere steder flettet inn i hverandre, slik at det er vanskelig å skille det første fra det siste. Jacobsen forteller ofte hva som foregår i hodene på aktørene, uten at det finnes belegg for dette. Her skal jeg eksemplifisere fra kapitlet kalt ”Fra ’Burma’ til ’Snobby Hill’” hvor det berettes om de første forskerne som kom til Rana. Om sosiologprofessor Sverre Holm skrives dette: ”Og langt utenfra, som et pust fra en annen tid, hører professoren stemmen fra

en mann som har stridd seg gjennom mangt et samfunnsskifte, den heimkomne sonen fra Knudahei: 'Den verdi som er, granskar me ut. Det som du kallar tru, det hev berre med den verdi å gjæra me skal skapa'" (s. 126). Flott knep, men så lenge dette ikke kan knyttes til noen kilde er utsagnet ikke annet enn fri fantasi, og den slags søker historikere å unngå.

Dokumentarismen tro gjør Jacobsen også bruk av det metrologiske aspektet for å styrke dramatikken, slik Kjeldstadli anfører: "En mørk vinterkveld tumler professor Holm av toget i Mo sammen med ni vordende samfunnsforskere og professorer. Det er snøstorm utenfor den lune kupèen. Soringene føler seg kastet ut på fjellvidda, og inntrykket forsterkes ved at det første de møter, er en same i full mundur." (s. 124) Igjen ser vi at forfatteren vet hva som foregår i hodene på folk. Og i dette tilfellet hele 10 påståtte forvirrede akademiske "søringer", som ikke engang skjønner at de befinner seg på jernbanestasjonen i Mo i Rana. Slettes ikke dårlig, men hva med kildene?

Jacobsen lar de samme forskerne intervjuere flere ledere ved Jernverket og skildrer dette slik: "...toppledelsen ved verket tar seg tid til intervjuer med sosiologene. Men kontorsjefen og mange av ingeniørene demonstrerer uvilje når de får spørsmål om sosial lagdeling og en boligpolitikk som skaper klassekille. – Tull, sier kontorsjefen – Tøv, sier ingeniørene til sosiologene. Ingenting av det dere holder på med kan måles eller beregnes. Og samfunnsforskerne trekker seg et skritt tilbake, våger ikke å gå i dybden av så kjenslige spørsmål..." (s. 126-127)

Hvilke belegg finnes det for disse påstandene? Tillot lederne og ingeniørene ved Jernverket at AP-journalisten Tor Jacobsen var til stede under intervjuene? Og er det en normal og akseptert forskningsmetodikk at sosiologer tar med seg journalister på feltarbeid? De vet jo at kontroversielle og følsomme temaer ofte kommer på dagsorden. Hvordan kan han skråsikkert skrive at forskerne trakk seg tilbake og ikke våget å gå i dybden, da de snakket med de nevnte informantene? Har virkelig sosiologene selv innrømmet disse faglige fallitterklæringene overfor Jacobsen. Når det skjedde det? Jeg kan ikke se at Jacobsen redegjør for dette. Hvilke kilder bygger han på? Hva med deres troverdighet? Er det førstehåndskilder? Annenhånds? Er det siterte rett og slett ikke annet enn skjønnlitteratur?

De nevnte eksemplene er typiske for hvordan forfatteren bygger opp hele sin framstilling. Det narrative er det retningsgivende, mens det ikke kildebelegges og dokumenteres at alle de påståtte foreteelsene har funnet sted eller ikke. At dette svekker bokas troverdighet sterkt, sier seg selv.

Dette betyr imidlertid ikke at "Smeltingen" ikke inneholder informasjon som kan nyttiggjøres, men på bakgrunn av de grunnleggende historiefaglige svakhetene må teksten anvendes med kritisk forsiktighet og avveining. Rent metodisk medfører dette at i de tilfellene en ønsker å vise til et saksforhold eller opplysning fra boka, som ikke er kildebelagt eller sannsynliggjort, må det søkes etter andre kilder som kan bekrefte eller avkrefte utsagnet. Noen annen farbar vei finnes ikke.

Slutningen blir følgelig at boka som helhet ikke når opp til de historiefaglige kravene til framstilling, kilder, pålitelighet og etterprøvbarhet. Således kan heller ikke Jacobsen kalles historiker, men i beste fall en dokumentarist.

Dette står i slående kontrast til Hilde Gunn Slottemo som på en forbilledelig måte har innfridd de historiefaglige målene i "Malm, makt og mennesker." Men så er da damen også historiker, og ikke en journalist som framstiller det fiktive som om det skulle være kildebelagt virkelighet.